Токар Григорій Петров, здавна відомий як чудовий майстер і разом з тим як найбезпутніший мужик у всій Галчинській волості, везе свою хвору стару до земської лікарні. Треба йому проїхати верст з тридцять, а тим часом дорога така жахлива, що тут не справитися й казенному поштареві, а не те що такому лежневі, як токар Григорій. Просто назустріч б'є гострий, холодний вітер. У повітрі, куди не глянеш, кружляють цілі хмари сніжинок, аж не розбереш, чи йде сніг з неба, чи з землі. За снігопадом не видно ні поля, ні телеграфних стовпів, ні лісу, а коли на Григорія налітає особливо сильний подув вітру, тоді не буває видно навіть дуги. Старезна, слабосила кобильчина плентається ледве-ледве. Вся енергія її пішла на витягання ніг з глибокого снігу й посмикування головою. Токар поспішає. Він неспокійно підскакує на передку і раз у раз стьобає по конячій спині.

— Ти, Мотроно, не плач...— бурмоче він.— Потерпи трохи. До лікарні, дасть бог, приїдемо, і вмить у тебе, оте саме... Дасть тобі Павло Іванович крапельок, або кров пустити скаже, або, може, його ласка буде спиртиком яким тебе розтерти, воно й теє... відтягне від боку. Павло Іванович постарається... Покричить, ногами потупоче, а вже постарається. Гарний пан, привітний, дай боже йому здоров'я... Оце, як приїдемо, насамперед вискочить з своєї квартери й почне чортів перебирати. "Як? Чому таке? — закричить.— Чому невчасно приїхав? Хіба я собака який, щоб цілий день з вами, чортами, морочитися? Чому ранком не приїхав? Геть! Щоб і духу твого не було. Завтра приїжджай!" А я й скажу: "Пане дохтор! Павле Івановичу! Ваше високоблагородіє!" Та їдь же ти, хай тобі всячина, чорт! Но!

Токар стьобає конячину і, не дивлячись на стару, далі бурмоче собі під ніс:

— "Ваше високоблагородіє! Істинно, як перед богом... ось вам хрест, виїхав я, ледве світало. Де ж тут вчасно встигнути, якщо Господь... матір божа... прогнівився й заметіль таку послав? Самі зволите бачити... Яка коняка благородніша, то й та не виїде, а в мене, самі зволите бачити, не

коняка, а сором самий!" А Павло Іванович нахмуриться й закричить: "Знаємо вас! Завсігди виправдання знайдете! Особливо ти, Гришко! Давно тебе знаю. Мабуть, разів з п'ять у шинок заїжджав!" А я йому: "Ваше високоблагородіє! Та хіба ж я лиходій який або нехрист? Стара душу богові віддає, помирає, а я по шинках бігатиму! Що ви, змилуйтесь! Хай їм всячина, шинкам отим!" Тоді Павло Іванович скаже тебе в лікарню занести. А я в ноги... "Павле Івановичу! Ваше високоблагородіє! Дякуємо вам найщиріше! Пробачте нам, дурням, анахтемам, не осудіть нас, мужиків! Нас би в шию треба, а ви зволите клопотатися, ніжки свої снігом бруднити!" А Павло Іванович гляне отак, немов ударити захоче, та й скаже: "Ніж у ноги бухати, ти б краще, дурню, горілки не дудлив та стару жалів. Бити тебе треба!" — "Істинно бити, Павле Івановичу, хай мене бог покарає, бити! А як же нам в ноги не кланятися, якщо благодійники ви наші, отці рідні? Ваше високоблагородіє! Вірне слово... ось як перед богом... плюньте тоді у вічі, якщо обдурю: як тільки моя Мотрона, оте саме, видужає, стане на свої справжні ноги, то все, що зволите наказати, все для вашої милості зроблю! Цигарничку, якщо бажаєте, з карельської берези... кулі для крокету, кеглі можу виточити закордонні... все для вас зроблю! Ані копійки з вас не візьму. У Москві б з вас за таку цигарничку чотири карбованці взяли, а я ні копійки". Лікар засміється та й скаже: "Ну добре, добре... Почуваю! Тільки шкода, що ти п'яниця..." Я, брат, стара, знаю, як з панами треба. Нема того пана, щоб я з ним не зумів поговорити. Тільки дав би бог з дороги не збитися. Ач, мете! Всі очі засипало.

І токар бурмоче без кінця. Меле він язиком машинально, щоб хоч трохи заглушити своє тяжке почуття. Слів на язиці багато, а думок і питань у голові ще більше. Горе захопило токаря зненацька, нежданонегадано, і тепер він ніяк не може спам'ятатися, отямитися, зміркувати. Жив собі досі безтурботно, немов у п'яному напівзабутті, не знаючи ні горя, ні радощів, і раптом почуває тепер у душі жахливий біль. Безтурботний лежень і п'яничка опинився ні з того ні з сього в становищі людини заклопотаної, зайнятої, людини, що поспішає й навіть бореться з природою.

Токар пам'ятає, що горе почалося з учорашнього вечора. Коли вчора увечері повернувся він додому, як звичайно, п'яненький, і за старою звичкою почав сваритися й махати кулаками, стара подивилася на свого бешкетника так, як раніше ніколи не дивилась. Звичайно вираз її старечих очей був страдницький, покірний, як у собак, що їх багато б'ють і погано годують, а тепер вона дивилася суворо й нерухомо, як дивляться святі на іконах або вмираючі. З цих дивних, нехороших очей і почалося горе. Очманілий токар випросив у сусіда конячину і тепер везе стару до лікарні, сподіваючись, що Павло Іванович порошками і мазями поверне старій її колишній погляд.

— Ти ж, Мотроно, теє...— бурмоче він.— Якщо Павло Іванович спитає, бив я тебе чи ні, то кажи: "Ні, ніколи!" Я тебе не битиму більше. Ось тобі хрест! Та хіба я бив тебе зі злості? Бив так, по-дурному. Я тебе жалів. Іншому б і горя мало, а я ось везу... стараюсь... А мете ж як, мете! Господи, твоя воля! Дав би тільки бог з дороги не збитися... Що, болить бік? Мотроно, чого ж ти мовчиш? Я тебе питаю... болить бік?

Дивно йому здається, що на обличчі в старої не розтає сніг, дивно, що саме обличчя якось особливо витягнулось, набрало блідо-сірого, брудно-воскового кольору і стало суворим, серйозним.

— Ну і дурна! — бурмоче токар.— Я тобі по совісті, як перед богом... А ти теє... Ну і дурна! Візьму ось і не повезу до Павла Івановича!

Токар опускає віжки й задумується. Оглянутися на стару він не наважується: страшно. Спитати її і не дістати відповіді теж страшно. Нарешті, щоб покінчити з невідомістю, він, не оглядаючись на стару, намацує її холодну руку. Піднята рука падає, як дрюк.

— Померла, виходить. От штука!

І токар плаче. Йому не так жалко, як досадно. Він думає: як на цьому світі все швидко робиться. Не встигло ще початися його горе, як уже

настала розв'язка. Не встиг він пожити з старою, поговорити з нею, пожаліти її, як вола вже померла. Жив він з нею сорок років, але ж ці сорок років минули, немов у тумані. За пияцтвом, бійками і злиднями не почувалося життя. І, як на зло, стара вмерла якраз у той самий час, коли він відчув, що жаліє її, жити без неї не може, страшенно завинив перед нею.

— А вона ж з торбою ходила! — згадує він.— Сам я посилав її хліба в людей просити, от штука! їй би, дурній, ще років з десяток прожити, а то, мабуть, думає, що я й справді такий. Мати пресвята, та куди ж це до дідька я їду? Тепер не лікувати треба, а ховати. Повертай!

Токар повертає назад і щосили б'є конячину. Дорога з кожною годиною стає все гіршою і гіршою. Тепер уже дуги зовсім не видно. Інколи сани наїдуть на молоду ялинку, темна річ подряпає руки токареві, майже перед його очима, і поле зору знову стає білим і кружляє.

"Жити б наново..." — думає токар.

Згадує він, що Мотрона років з сорок тому була молодою, гарною, веселою, з багатого двору. Видали її за нього заміж тому, що поласились на його майстерність. Усе обіцяло хороше життя, та біда в тому, що він як напився після весілля, заліз на піч, то немов і досі не прокидався... Весілля він пам'ятає, а що було після весілля — хоч убий, нічого не пам'ятає, крім хіба того, що пив, лежав, бився. Так і пропали сорок років.

Білі снігові хмари починають помалу сіріти. Настають сутінки.

— Куди ж я їду? — спохвачується раптом токар.— Ховати треба, а я до лікарні... Очманів неначе!

Токар знову повертає назад і знову б'є конячину. Кобильчина напружує всі свої сили і, пирхаючи, біжить дрібною риссю. Токар раз у раз стьобає її по спині... Позаду чути якийсь стукіт, і він, хоч і не оглядається,

але знає, що це стукає голова покійниці об сани. А повітря все темнішає і темнішає, вітер стає холодніший і гостріший...

"Наново б жити...— думає токар.— Інструмент би новий завести, замовлення брати... гроші б старій віддавати... еге ж!"

І він випускає віжки. Шукає їх, хоче підняти й ніяк не підніме: руки не слухаються.

"Байдуже,— думає він,— сама коняка піде, знає дорогу. Поспати б тепер... Поки там похорон чи панахида, лягти б".

Токар заплющує очі й дрімає. Трохи згодом він чує, що коняка зупинилась. Він розплющує очі й бачить перед собою щось темне, схоже на хату чи скирту...

Йому б вилізти з саней та дізнатися, в чому річ, але в усьому тілі така лінь, що краще замерзнути, ніж зрушити з місця... І він безтурботно засинає.

Прокидається він у великій кімнаті з фарбованими стінами. З вікон ллється яскраве сонячне світло. Токар бачить перед собою людей і найперше хоче показати себе статечним, з розумом.

— Панахидку б, братця, по старій! — каже він.— Батюшці б сказати...

— Ну, добре, добре! Лежи там! — уриває його чийсь голос.

— Батечку! Павле Івановичу!—дивується токар, бачачи перед собою лікаря.— Вашескородіє! Благодійнику!

Хоче він схопитися й бухнути перед медициною в ноги, але почуває, що руки й ноги йому не коряться.

— Ваше високородіє! Ноги ж мої де? Де руки?

— Прощайся з руками і ногами... Відморозив! Ну, ну... чого ж ти плачеш? Пожив, і слава богу! Мабуть, шість десятків прожив — буде з тебе!

— Горе!.. Вашескородіє, горе ж! Простіть великодушно! Ще б років з п'ять-шість...

— Навіщо?

— Коняка ж чужа, віддати треба... Стару поховати... І як на цьому світі все скоро робиться! Ваше високородіє! Павле Івановичу! Цигарничку з карельської берези найкращу! Крокетик виточу...

Лікар махає рукою й виходить з палати. Токареві — амінь!

1885